

Жолаева Маргарита Ахантаевнаның
«Қазақстан Республикасының сақтандыру компанияларындағы
басқарушылық есепті және ішкі бақылауды жетілдіру»
БД050800 – «Есеп және аудит» мамандығы бойынша философия докторы
ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Сақтандыру нарығы дамуының заманауи беталыстары 2050 жылға дейінгі даму жоспарымен қатар, стратегиялық мақсаттар жаңа шақыру мен қауіп-қатерлердің жағдайында экономиканы тұрақтандыруға бағытталған «Нұрлы жол» бағдарламасымен, және «100 нақты қадамдар» ұлт Жоспарымен нақтыланады. Экономика мен азаматтық қоғамды, және сақтандыруды дамытуға мүмкіндік беретін синергетикалық әсерді жинақтайтын бес институтционалдық реформа, болашаққа серпіліс жасаудың платформасы болып табылады. БСҰ кіру әрекеті, жаһандық жоспардың ашықтығы, тиімділігі, бәсекеқабілеттілігімен, қаржы қызметтер нарығының бөлігі ретінде көрінеді.

Басқару жүйесі есебінде ішкі экономикалық басқаруда бақылау-талдау амалдары заманауи экономика талаптарына барабар. Олар тіркеліп, ішкі бақылауда қалыптасады және сақтандыру компанияларының іс-әрекетінде талап етіледі. Дәстүрлі әдістер негізіндегі басқару қағидаларының талабымен қатар отандық сақтандыру компанияларында ақпараттың озық механизмдерін ABC-декрепитацияны қолдануды қалыптастыру (ABC-activity based costing) және осыған негізделген, әрбір қаржылық көрсеткіштерден сақтандыру компанияларының әрекеттерінің жекеленген түрлеріне аса көңіл аударатын ТДАВС (Time driven activity based costing) әдістемесін пайдалану. Бұл әдістеме тиімділікті жоғары дәрежеде анықтайды, басшылық үшін мәліметтерді қалыптастыруға жаңа мүмкіншіліктер жасай отырып, сақтандыру қызметінің өзіндік құнын калькуляциялайды.

ABC – декрепитацияға негізделген басқару есебі мен ішкі бақылау қағидасы өндірістік кәсіпорындар менеджментінде кең етек жаюда. Өкінішке орай, қазақстандық сақтандыру компанияларында ол өте сирек кездеседі. Бұның себебі көбінесе, басқару, жоспарлау, шығындарды калькуляциялау және сақтандыру әрекеттерінің салдарларының теориялық және әдістемелік мәселелері жеткіліксіз зерттеліп дайындалған. Көрсетілген күрделі мәселелердің шешім таппауы, олардың шешімін табудың қажеттілігі мен маңыздылығы осы диссертацияның тақырыбын теориялық және практикалық тұрғыда аса құнды деп есептеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты мен шешімдері. Диссертациялық жұмыстың негізгі мақсаты басқару есебінің жүйе тармақтарын және сақтандыру компанияларының іс-әрекетін бақылау тетіктерін басқарудың теориялық, әдістемелік және ұйымдастыру мәселелері.

Осы көрсетілген мақсаттарға сай диссертациялық жұмыста келесі міндеттер қарастырылған:

- заманауи сақтандыру нарығының ерекшеліктері және оның ішінде, сақтандыру компанияларының іс-әрекеттерін бақылауды басқару жүйесіне әсер ететін дамудың үрдісін анықтау;
- сақтандыру компанияларын басқару ерекшеліктері мен және оның басқару есебі мен ішкі бақылау жүйелерінің қалыптасуына әсерін анықтау;
- басқару есебі ақпаратының негізін құрайтын сақтандыру компаниялары әрекеттерінің қаржылық және қаржылық емес бақылау-талдау жүйесін зерттеу;
- сақтандыру компанияларындағы басшылық бақылаудың қаржылық құралы ретінде басқарудың үлгісін жасау;
- сақтандыру компанияларының басқару есебімен ішкі басқаруында ABC – декрипитациясын пайдаланудың мәнін ашу;
- сақтандыру компанияларын басқару мен оның іс-әрекеттерін бақылауда ABC – декрипитацияны қолдану арқылы ақпаратты пайдалану тәсілін жасау.

Зерттеу мен дайындалған ұсыныстарды жүзеге асыру нысаны – Қазақстан Республикасының сақтандыру компаниялары.

Зерттеудің нысанасы сақтандыру компанияларының басқару есебі мен ішкі бақылау құралдары жүйесінің бір тармағы - басқару жүйесі болды.

Диссертациялық зерттеудің теориялық негізін бухгалтерлік, қаржылық және басқару есебі әдістемелері туралы отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі және қолданбалы ғылыми еңбектері құрады.

Зерттеу әдістемесі танымның ғылыми әдістерін, диалектикалық және кешенді тәсілдерді қолдануға негізделген.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан Республикасындағы сақтандыру компанияларындағы басқару есебі мен ішкі бақылауды жетілдіруге байланысты теориялық негіздеумен және ғылыми – әдістемелік, әрі ұйымдастырушылық мәселелердің кешенді тәжірибелік шешімдерін қамтып көрсетуінде.

Диссертациялық зерттеу барысында автормен алынған негізгі ғылыми нәтижелер:

- сақтандыру нарығында сақтандыру компанияларын басқаруда әсер тететін синергиялық тиімділік анықталды.
- дәстүрлі әдістерді пайдалануымен қатар сақтандыру компаниялары басқару жүйесінің қаржылық үлгісін негізделді.
- сақтандыру компанияларын басқару үлгілерін ақпаратпен толықтыру және олардың өзара қаржылық есеп беруі бойынша ұсыныстар жасалды.
- сақтандыру компаниялары басқару есебі мен ішкі бақылауында ABC – декрипитациясын ыңғайлы тәсілдермен қолдануды ұсынылды.
- сақтандыру компанияларын басқару мен ішкі бақылау амалдарында TDABC қолдану тәсілі өңделді.

Нәтижесінде сақтандыру компанияларының тиімді қызмет атқаруы үшін қажетті шешімдер мен олардың ақшасының артуы және бәсекелестікке қабілеттілігінің нығаюы жөнінде нақты ақпарат алу мүмкіндігі туады.

Қорғауға шығарылатын тұжырымдар:

- сақтандыру компанияларының заманауи менеджментінің деңгейіне әсер ететін синергиялық тиімділікті айқындайтын аймақтық сақтандыру нарығының үрдісін анықтады;
- басқару есебінің ақпаратын құрайтын қаржылық және қаржылық емес тексеру-талдау көрсеткіштерінің жүйесін қалыптастыруға әсер ететін сақтандыру компанияларындағы басқарудың ерекшіліктерін анықтады;
- жоспарлар жиынтығын, басшылық көрсеткіштерін топтастыру, әрі олардың өзара байланысын, ақпарат деректерін қалыптастырудан тұратын сақтандыру компанияларын басқару жүйесінің қаржылық –басқару үлгісі дайындалды;
- жоспарлы көрсеткіштерінің ауытқу құралдарын қолдану арқылы сақтандыру компанияларында қаржылық есеп жүргізуге қағидатты жаңа алгоритмдалған тәсіл ұсынылды;
- матрицалық негізде басқару бақылауында пайдалануға мүмкіндігі бар құралдың сыры ашылды;
- сақтандыру қызметінің өзіндік құнын калькуляциялауды қоса, басқару есебі мен сақтандыру компанияларының есептесуіне қолданылатын ABC, TDABC тәсілдері жасалды;
- сақтандыру компанияларын басқару мен ішкі бақылау амалдарында TDABC қолдану тәсілі дайындалып, ABC – декрипитация әдісін пайдалану мүмкіндігі көрсетілген.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы сақтандыру қызметі рыногінде оның бәсекелестік қабілеттілігін арттырудың маңызды себебі ретінде сақтандыру компаниялары жұмысында басқару есебі тұжырымдамасының теориялық жағдайын Қазақстан Республикасы сақтандыру компаниялары басқару есебі мен ішкі бақылауын жетілдіру үшін қажетті сапалы басқарушылық ақпаратымен қамтамасыз ету.

Зерттеудің тәжірибелік маңызы дәстүрлі әдістерді пайдалануымен қатар сақтандыру компаниялары басқару жүйесінің қаржылық үлгісін негіздеп дайындау, сақтандыру компанияларын басқару үлгілерін ақпаратпен толықтыру және олардың өзара қаржылық есеп беруі бойынша ұсыныстар жасау, сақтандыру компаниялары басқару есебі мен ішкі бақылауында ABC – декрипитациясын ыңғайлы тәсілдермен қолдануды ұсыну.

Зерттеуге еңгізілген нәтижесі сақтандыру компанияларды басқаруды жетілдіру элементтерінің жеке бөлшектері «Содружество Аудиторлық Ассоциациясының» Коммерциялық емес Серіктестік мүшесінде (Москва қ.) қолданыс табуда. Көрсетілген компания іс-әрекетінде зерттеу нәтижелерінің қолданыс табуы арнайы құжатпен («19» шілде 2015ж. № 4384 еңгізу актісі) расталған.

Автордың дайындаған әдістемелік тәсілдері және басқару есебі мен ішкі бақылаудың тиімді тұжырымдарын қалыптастыруға бағыттайтын ұсыныстары «Басқару есебі», «Басқарушылық талдауы», «Сақтандыру компанияларындағы бухгалтерлік есеп», «Бақылау және тексеру», «Шығын есебі және өзіндік құнды калькуляциялау және оның статистикалық талдау әдістері», «Инвестициялық қаржы және басқарушылық талдау» пәндерін

жоғары білім беру саласында (бакалавр, магистратура, докторантура) оқытуда және онлайн қосалқы экономикалық онлайн білім беру жүйесінде т.б. пайдаланылуы мүмкін.

Диссертациалық жұмыс гранттық қаржыландыру өресінде басымдылық бағыты бойынша: 5.2 Экономикалық, әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдары саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеу, тақырыбы «Менеджмент-тәуекелі мен Қазақстан Республикасы қаржылық ұйымдарындағы бақылаудың әдістемелік және әдістік тұрғысы» негізінде зерттеліп ұсынылды.

АННОТАЦИЯ

**диссертации на тему «Совершенствование управленческого учета и внутреннего контроля в страховых компаниях Республики Казахстан» на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по специальности 5D050800 - «Учет и аудит»
Жолаевой Маргариты Ахантаевны**

Актуальность темы диссертационного исследования. В современных тенденциях развития страхового рынка наряду с планами развития до 2050 года стратегические цели конкретизируются программой «Нұрлы жол», которая нацелена на стабилизацию экономики в условиях новых вызовов и угроз, и Планом нации - «100 конкретных шагов». Пять институциональных реформ, суммирующие синергетический эффект, который даст развитие экономики и гражданского общества, и в страховании создают платформу для рывка в будущее. Вступление в ВТО своей прозрачностью, эффективностью и конкурентоспособностью глобального плана видится частью рынка финансовых услуг.

Контрольно–аналитический инструментарий внутриэкономического управления в виде системы управления, адекватной уровню требований современной рыночной экономики, формируется в управленческом учете и внутреннем контроле и становится востребованным в деятельности страховых компаний. Наряду с востребованностью концепции управления на основе традиционных методов, в страховых компаниях высоко оценивается перспектива использования более совершенных механизмов формирования информации с применением ABC–декрипитация (метода) (ABC – activity based costing) и разработанной на его основе методики TDABC (Time driven activity based costing), позволяющих смещать акцент с отдельных финансовых показателей на обособленные виды деятельности страховых компаний. Концепция управленческого учета и внутреннего контроля, основанная на ABC–декрипитации, получает все большее распространение в практике менеджмента производственных предприятий. К сожалению, в деятельности казахстанских страховых компаний они встречаются достаточно редко. Во многом это объясняется слабой разработанностью теоретических и методологических вопросов организации калькулирования и планирования издержек страховой деятельности. Нерешенность указанных проблем, необходимость и важность их решения позволяет считать тему данной диссертации актуальной в теоретическом и практическом аспектах.

Цели и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования является теоретическое и методологическое обоснование организационных вопросов управления как подсистемы управленческого учета и инструмента контроля деятельностью страховых компаний.

В соответствии с указанной целью в диссертационной работе реализуются следующие задачи:

- изучить особенности современного страхового рынка и выявить тенденции его развития, в том числе на региональном уровне, оказывающих влияние на систему управления деятельностью страховых компаний;
- выявить особенности управления страховыми компаниями и их влияние на формирование систем управленческого учета и внутреннего контроля;
- исследовать системы финансовых и нефинансовых контрольно-аналитических показателей деятельности страховой компании, формирующих информационную базу управленческого учета;
- разработать модели управления как финансового инструмента управленческого контроля в страховых компаниях;
- раскрыть сущности АВС–декрипитация для его использования в управленческом учете и внутреннем контроле страховых компаний;
- разработать методики использования информации с применением АВС–декрипитация для управления и контроля деятельностью страховых компаний.

Объектом исследования и реализации разработанных предложений явились страховые компании Республики Казахстан.

Предметом исследования явилась система управления как подсистема управленческого учета и инструмент внутреннего контроля в страховых компаниях.

Теоретическую основу исследования составили фундаментальные и прикладные научные труды отечественных и зарубежных ученых по методологии бухгалтерского, финансового и управленческого учета.

Методология исследования основана на использовании научных методов познания, диалектического и комплексного подходов.

Научная новизна диссертационного исследования находит свое отражение в постановке, теоретическом обосновании и практическом решении комплекса научно-методологических и организационных вопросов, связанных с совершенствованием управленческого учета и внутреннего контроля в страховых компаниях Республики Казахстан.

Основные научные результаты полученные автором в ходе выполнения диссертационного исследования:

- выявлены эффекты синергии страховых рынков в управлении страховыми компаниями.
- разработана финансово-управленческая модель системы управления страховыми компаниями с использованием традиционных методов.
- даны рекомендации по информационному наполнению управленческих форм страховых компаний и их взаимосвязи с финансовой отчетностью,
- предложены методические подходы к АВС–декрипитации в управленческом учете и внутреннем контроле страховых компаний.
- разработана методика применения TDABC в управлении и внутреннем контроле в страховых компаний.

В итоге создается возможность получить информацию, необходимую для принятия решений по эффективному функционированию страховых

компаний, росту их денежных накоплений и усилению конкурентоспособности.

Положения, выносимые на защиту:

- выявлены тенденции развития регионального страхового рынка, проявляющиеся в эффекте синергии, который оказывает влияние на уровень современного менеджмента страховой компании;
- определены особенности управления страховыми компаниями, влияющими на формирование системы финансовых и нефинансовых контрольно-аналитических показателей, составляющих информационную базу управленческого учета страховых компаний;
- разработана финансовая модель системы управления для страховых компаний, включающая совокупность планов, группировку управленческих показателей, их взаимосвязь, информационные источники их формирования;
- предложен принципиально новый алгоритмизированный подход формирования финансовой отчетности страховых компаний с использованием инструмента отклонений плановых показателей;
- раскрыт инструмент применения возможности управления в управленческом контроле страховых компаний на основе матричной модели;
- разработаны методики ABC, TDABC применительно к управленческому учету и отчетности страховых компаний, включая калькулирование себестоимости страховых продуктов;
- показаны возможности применения ABC–декрипитации и разработана методика применения TDABC в управлении и внутреннем контроле деятельности страховых компаний.

Теоретическая значимость исследования состоит в том, что использование ее основных положений даст возможность внедрить систему управленческого учета в практику страховых компаний, обеспечить необходимое качество управленческой информации для совершенствования управленческого учета и внутреннего контроля в страховых компаниях Республики Казахстан, как важного фактора повышения их конкурентоспособности на рынке страховых услуг.

Практическая значимость исследования. Разработана финансово-управленческая модель системы управления страховыми компаниями с использованием традиционных методов, даны рекомендации по информационному наполнению управленческих форм страховых компаний и их взаимосвязи с финансовой отчетностью, а также предложены методические подходы к ABC–декрипитации в управленческом учете и внутреннем контроле страховых компаний.

Внедрение результатов исследования. Предложения в части совершенствования отдельных элементов управленческого учета в страховых компаниях используются в практике работы компании НП «Аудиторская Ассоциация Содружество» (г. Москва), что подтверждено соответствующим документом (акт внедрения № 4384 от «19» июля 2015г.).

Разработанные методологические подходы, методические рекомендации к формированию эффективной концепции управленческого учета и внутреннего контроля страховых компаний могут использоваться в преподавании дисциплин «Управленческий учет», «Управленческий анализ», «Бухгалтерский учет в страховых компаниях», «Контроль и ревизия», «Учет затрат и калькулирования себестоимости, методы ее статистического анализа», «Инвестиционный финансовый и управленческий анализ» в системе высшего образования (бакалавриат, магистратура и докторантура), в системе дополнительного экономического онлайн-образования и т.д.

Диссертационная работа выполнена в рамках грантового финансирования Министерства образования и науки Республики Казахстан по приоритетному направлению: 5.2. Фундаментальные и прикладные исследования в области экономических, социальных и гуманитарных наук по теме: «Методологические и методические аспекты риск-менеджмента и контроля в финансовых организациях Республики Казахстан».

ABSTRACT

**Dissertation on procurement of science degree Doctor of Philosophy on specialty 5D050800 – “Accounting and Audit” of Margarita Akhantayevna Zholayeva
“Development of management accounting and internal control in insurance companies of the Republic of Kazakhstan”**

Applicability of theme of dissertation research. In the modern tendencies of insurance market together with the development plans to be realized till 2050, the strategic goals are defined by the “Nurly Zhol” program that is aimed to stabilize the economy within new challenges, and by the Plan of the nation “100 concrete steps”. Five institutional reforms are the sum of synergetic effect that will provide the development of the economy and civil society and will create basis for thrust toward the future in insurance. The entrance to WTO with transparency, effectiveness and competitiveness of global plan is seen as the part of the market of financial services.

The control and analytical tools of domestic economic management by way of management system, suitable for level of requirements of modern market economy, is forming in accounting management and domestic control and becomes popular in the activity of insurance companies. Along with demand of concept of management on the basis of traditional methods, in the insurance companies the perspective of use of more perfect mechanisms of forming of information with use of ABC – decrepitation (method) (ABC – activity based costing) and developed on its basis – method TDABC (Time driven activity based costing) that allows dislocating the accent from separate financial parameters on divided types of activity of insurance companies, are highly evaluating. The concept of financial accounting based on ABC – decrepitation receives more expansion in practice of management of production enterprises. Unfortunately in the activity of Kazakh insurance companies they can be met rare enough. To a large extent it can be explained by weak development of theoretical and methodological issues of organization of costing and planning of expenses of insurance activity. The pendency of stated problems, necessity and importance of its solution allows considering the theme of this dissertation actual in theoretical and practical attitude.

Goals and objectives of a research. The main goal of dissertation research is the theoretical and methodological solutions of organizational issues of management by way of subsystem of financial accounting and tools for control of activity of insurance company.

In accordance with mentioned objective in the dissertation work, the following goals were stated:

- to study features of modern insurance market, revelation of tendency of its development, including at the regional level that is influencing on system of management of activity of insurance company;
- to reveal features of management of insurance company and its influence on forming of systems of financial accounting and internal control;
- to research systems of financial and non-financial controlling and analytical features of activity of insurance company that forms the information base of financial accounting;
- to develop models of management by way of financial tools of management control in the insurance companies;
- to reveal essence of ABC – decrepitation for use in management accounting and internal control of insurance companies;
- to develop methods of use of information by applying the ABC – decrepitation for management and control of activity of insurance companies.

The object of research and realization of developed suggestions were the insurance companies of the Republic of Kazakhstan.

The subject of research was the system of management by way of subsystem of management accounting and tools of internal control in the insurance companies.

The methods of research were fundamental and applied scientific researches of local and foreign scientists by methodology of accounting, financial and management accounting. The methodology of research is based on use of scientific methods of cognition, dialectic and complex approach.

The scientific novelty of dissertation research finds its reflection in the performance, theoretical justification and practical solution of complex of scientific, methodological, and organizational issues related to perfection of management accounting and internal control in the insurance companies of the Republic of Kazakhstan.

Scientific novelty of the research is stated out in the following aspects:

- effects of a synergy of the insurance markets in management of insurance companies are revealed.
- gives the opportunity to develop and prove the financial and management model of system of management of insurance company by using traditional methods.
- recommendation on information filling of management forms of insurance companies and its interrelation with financial reporting.
- suggestions on use of methodic approach ABC – decrepitation in the management accounting and internal control of insurance companies.
- the method of use of TDABC in management and internal control of activity of insurance companies was developed.

As a result, the possibility to receive information that is necessary for making solutions on efficient functioning of insurance companies, growth of its money savings and strengthening of competitiveness are being created.

The positions for the defense:

- the tendencies of development of regional insurance market that can be shown in synergy which is influencing on the level of modern management of insurance companies were revealed;
- the features of management of insurance company which influencing on forming of systems of financial and non-financial control and analytical parameters that forms information base of management accounting of insurance companies were determined;
- the financial model of doctrine of management for insurance companies that includes accumulation of plans, grouping of management parameters, its interrelation, information sources that includes its forming were developed;
- the radically new algorithmic approach of forming of financial accounting of insurance companies with use of tool of deviation of planed parameters was suggested;
- the tool of use of possibility of management in management control of insurance companies on the basis of matrix model was revealed;
- the methods ABC, TDABC relating to management accounting and report of insurance products were developed;
- the possibilities of use of ABC – decrepitation were shown and the method of use of TDABC in management and internal control of activity of insurance companies was developed.

The theoretical significance of research. The theoretical significance of the research is in use of its main points that create possibilities to implement the system of managerial accounting into the insurance companies practice. The system will provide required quality of managerial information for improvement of managerial accounting and internal control in insurance companies of the Republic of Kazakhstan as important factor to increase their competitiveness in the market of insurance services.

The practical significance of suggestions gives the opportunity to develop and prove the financial and management model of system of management of insurance company by using traditional methods, recommendation on information filling of management forms of insurance companies and its interrelation with financial reporting and suggestions on use of methodic approach ABC – decrepitation in the management accounting and internal control of insurance companies.

The results of research are being used in the practice of work, the parts of improvement of separate elements of management accounting in the insurance companies can be in the practice of Non-commercial partnership company called “Auditing Association Community” (Moscow) that is validated by the relevant document – the Act of Inclusion № 4384, d\d 19.07.2015.

The methodological approaches developed by author, methodological recommendations for forming of effective concept of management accounting and internal control of insurance companies can be used in teaching of disciplines such as “Management accounting”, “Management analysis”, “Accounting of insurance companies”, “Control and inspection”, “Cost accounting and costing of final cost,

methods of its statistical analysis”, “Investment financial and management analysis” in the system of higher education (bachelor, master and doctorate) and online system of additional economical education and etc.

The dissertation work was made within the framework of grant financing of MES of the RK by a priority direction: 5.2 Fundamental and applied researches in area of economic, social and humane, theme: “Methodological and methodic aspects of risk-management and control in the financial organizations of the Republic of Kazakhstan”.